

Іван Восінаў,

краязнаўца, даследчык лакальнай культуры, практык, кіраўнік ініцыятывы
развіцця традыцыйнага бортніцтва «Братэрства босых бортнікаў»,
в. Абакумы, Лоеўскі раён, Беларусь

СОЖСКАЕ ПАБАЛОЦЦЕ: 20 ГОД КРАЯЗНАЎЧАЙ І ЭТНАГРАФІЧНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ПА ВЫВУЧЭННІ ЛАКАЛЬНАЙ КУЛЬТУРЫ

Краязнаўства з’яўляецца важным крокам у вывучэнні культурнага багацця роднага краю (малой радзімы) і адначасова гэта складаны міждысцыплінарны працэс, які патрабуе штодзённага і штогадовага вывучэння ўсяго навакольнага свету (культурныя, гармадскія, гістарычныя аспекты, жывёльны і раслінны свет, гідралогія і глебаводства і яшчэ безліч аспектаў і часткак сумеснага існавання чалавека ў наваколлі і часе).

Адразу трэба адзначыць, што краязнаўчае і тым больш этнаграфічнае вывучэнне лакальнай культуры (малой радзімы) – адказны працэс, бо даследчык бярэ на сябе адказнасць за яе захаванне, папулярызацыю і передачу наступным пакаленням.

Сожскае пабалоцце і дзе яго шукаць? Па-першае, паняцце “Сожскае пабалоцце” ўзнікла не з самага пачатку краязнаўчай дзейнасці – а пасля 20 год актыўнасці і даследванняў, пры гэтым не толькі бібліяграфічных і гістарычных крыніц, а пошукаў і даследванняў “у полі” (апытанне інфарматараў, даследванне старых і сучасных мап, аналіз гістарычных і этнаграфічных крыніц). Сожскае пабалоцце размешчана ў так званым “мядзьежым куце” Лоеўскага раёна, або як яшчэ называюць самі лаеўчане – Індыі. Гэта тэрыторыя, якая абмежавана вялікімі рэкамі: Дняпро (на Захадзе) і Сож (на Усходзе), якія сыходзяцца ў сутоку Сажы ля самага Лоева; з Поўначы гэтая тэрыторыя раней была абмежавана “Вялікім Балотам” (Мікратапанімічны тэрмін) і ляснымі масівамі. Сёння гэта тэрыторыя

прадстаўлена рэспубліканскім біялагічным заказнікам (Днепра-Сожскі заказнік) са сваёй унікальнай прыродай, ландшафтам і гісторыяй. Калі разглядаць Сожскае Пабалоцце як лакальную культуру – то гэта вёска Абакумы і сумежныя тэрыторыі, якія абмежаваны наяўнасцю гістарычных і грамадскіх кантактаў носьбітаў і карэннага насельніцтва.

З чаго ўсё пачыналася? Як гэта звычайна і бывае – усё пачынаецца з зацікаўленнасці да навакольнага света ў самым дзяцінстве, у час калі ўсё звычайнае для дарослага з’яўляецца невядомым для дзіцяці. Менавіта ў раннім ўзросце нараджаецца цікаўнасць да краязнаўства. Але калі да падлеткавага ўзросту ў памяці адкладваецца ўсё тое, што расказваюць “старыя” (усе гісторыі, з’явы, падзеі даўняга і не зусім мінулага), то ўжо ў падлеткавым ўзросце стала зразумела, што калі ніхто ня возьмецца за справу і не пачне збіраць, захоўваць спадчыны малой радзімы, то яна знікне. Гэта адказная пасада, пасада летапісца невялікага края.

Пасля доўгага часу краязнаўчай і этнаграфічнай дзейнасці можна вызначыць асноўныя аспекты, з якіх пачынаецца краязнаўства і якімі карыстаюцца краязнаўцы:

- Назіранне – самы галоўны і дасканалы метада краязнаўчай дзейнасці. Пры гэтым кожны элемент, нават дробязь, маюць вялікае значэнне. Назіранне адбываецца ня толькі ў рэальным часе (за наваколлем, людзьмі, працамі, грамадскімі стасункамі іншае), але і гістарычным (як было раней, сляды мінулых стагоддзяў і падзей).

- Вандроўкі – важны працэс, каб верыфікаваць і праверыць дакладнасць любых звестак, атрыманых з кнігі, ці ад носьбіта. Пры гэтым вандроўкі дазваляюць узбагаціць веданне малой радзімы і справакаваць з’яўленне новых пытанняў і яшчэ, што самае галоўнае адказаць на іншыя пытанні.

- Апытанне – працэс атрымання ведаў і дадзеных ад саміх носьбітаў (пры гэтым як і пры фалькларыстычных даследваннях, краязнаўчыя павінны ісці па таму ж самаму прынцыпу). Апытанне дазваляе

пачуць лакальную гісторыю і ізноў жа дапоўніць агульную гісторыю. Нават падзеі вялікіх гістарычных падзей могуць дапаўняцца гістарычнымі падзеямі на лакальным ўзроўні.

Асаблівасці вывучэння лакальнай культуры звязаныя з аднаго боку з абмежаванасцю, з другога – вялікай колькасць аспектаў, якія ўплываюць адзін на аднаго:

- Комплекс узаемазвязаных элементаў духоўнай і матэрыяльнай культуры адасобленай грамады і тэрыторыі;
- Акрэслена пэўнымі межамі, якія вядомы толькі носьбітам (краязнавец павінен зразумець гэтыя межы і карыстацца імі);
- Усе аспекты ўзаемазвязаны (звычайнае слова ці панятак можа быць вядомы толькі некалькім носьбітам, якія у сваю чаргу валодаюць сведчаннямі гістарычнага або этнаграфічнымі зместу);
- Носьбіты аперуюць як фалькларыстычнымі так і гістарычнымі дадзенымі (немагчыма аддзяліць гэтыя дзве дысцыпліны – таму краязнавец павінен уважліва ставіцца да іх).

Самае яскравае з 20 гадовай практыцы міждысцыплінарнай краязнаўчай дзейнасці:

- Кожная дробязь мае значэнне. Ад носібітаў была запісана інфармацыя аб тым, што ва ўрочышчы “Саланец” была падбіта і патанула “немецкая” баржа з соллю – ад чаго вада ў гэтым возеры была салоная. Пазней праз 10 год пошукаў была знойдзена мапа “межаванняў” 1790-х гадоў – паводле якой тое ж самае ўрочышча мела назву “Солонець”. З’явіліся новыя пытанні і новыя выклікі да далейшага вывучэння – бо не сыходзіла ўсё: словы носьбітаў не адпавядалі часу, а мапа какрэтна паказвала існаванне ўрочышча. Тут дапамаглі вандроўкі і назіранне: адзін з берагоў гэтага ўрочышча значна выдзяляўся за іншыя – бо там была “пляма”, дзе выходзілі крыніцы (раней тут рабілі невялікія калодзежы, каб вандроўнікі маглі папіць крынічнай вады). Прышлося паспрабаваць крынічнай вады самому – каб высветліць, што яна “мінеральная” (зусім трохі саланаватая). Вось такім

чынам інфармацыя і адно слова аб тым, што вада была салонай – стала прычынай адкрыцця.

- Блізкая сувязь матэрыяльнага і духоўнага. З самага маленства было не зразумела, чаму ў Сожскім Пабалоцці так моцна баяцца вужоў. Страх на столькі моцны, што даходзіць да такой ступені, што калі нехта пабачыў вужа (нават на значнай адлегласці), то кідаў усю працы і бег яго забіваць. Існуюць і забабоны пра то, што калі свіснець у двары ці ў хаце – то вужы прыпаўзуць (пры гэтым эмацыйна гэта было самае страшнае для чалавека, чым нават пажар). Добра вядома з этнаграфічных крыніц, што на Палессі (Сожскае Пабалоцце таксама ўваходзіць у гэты рэгіён) 100 і больш гадоў таму вуж быў амаль як “хатняя жывёла” і мог нават жыць у хаце. Пры гэтым носьбіты ўсведамляюць, што вуж ня мае атруты і не прыносіць шкоды чалавеку. Але пасля доўгіх вандроваць і апытання больш за 50 чалавек – знайшоўся той інфарматар, які распавёў, што ў 30-х гадах 20 стагоддзя ў міжрэччы Дняпра і Сажы была страшная засуха, пад час якой нават высахла балота (“Завуськае балота”). З гэтае прычыны усе вужы і змеі з балот і лясоў папаўзлі бліжэй да людзей і засялі хлявы, клеці і хаты. Іх было столькі шмат, што для малых дзяцей і больш старэйшых гэта здавалася навалай. Гэтая падзея зрабіла сваё ўнёсак у фармаванне страху ў дзяцей (якраз каторыя нарадзіліся прыблізу 1920-1925 гг.), і якія праз шмат часу сталі інфарматарамі і носьбітамі гэтага страху.

Што трэба ведаць кожнаму рупліўцу за захаванне спадчыны края:

- Зафіксаваць інфармацыю на паперы (перад гэтым запісаць гук, відэа і зрабіць фота);
- Апытаць максімальна магчымаю колькасць носьбітаў;
- Збіраць, захоўваць ня толькі тое, што кажуць, але і рэчы, якімі карысталіся;
- Лепш пачаць з мікратапанімікі (назвы ўрочышчаў) і слоўніка – каб перайсці да больш складаных тэмаў (паданні, легенды і іншае).

Перспектывы Сожскага Пабалоця. Галоўнай мэтай усёй краязнаўчай дзелнасці павінна быць стварэнне (пераклад з вуснай на пісьмовую мову) кнігі пра падзеі, людзей і культуру, якая будзе захоўваць мінулае і трансляваць у будучыню лакальны свет падзей, гісторый і людзей.

Мал.1. Макеты старонак кнігі “Сожскае Пабалоцце”

[illegible]

Сожскае пабалоцце – гэта вялікі ўласны праект (вялікая кніга), які зараз уключае дакладныя дадзеныя па 150 ўрочышчам; слоўнік з больш за 2000 словаў, больш за 200 казак, прымавак, прыслоўяў, песень і замоў ; больш за 50 самых розных аповядаў пра гістрычныя і ня толькі падзеі; картаграфаванне ўрочышчаў, вёскі з сядзібамі; больш за 600 ілюстрацый апісання дойлідства, рыбацтва, транспартных сродкаў, сакрэтаў вырабу чаўноў, ўрочышчаў, прылад і іншае. Сёння гэта пакуль ня скончаная кніга на 250 старонак. Але гэта самы поўны звод усіх ведаў пра малую радзіму, якую змаглі захаваць носьбіты і трансляваць нам.

Крыніцы:

Уласныя запісы і матэрыялы, сабраныя за перыяд 1994-2020 гг. падчас апытання і размоваў з носьбітамі, сваякамі, а таксама самастойны збор палявых дадзеных з месцаў.